

I.С. МИРОШНИЧЕНКО*(Кіровоградський національний технічний університет, м. Кіровоград, Україна)*

Зовнішня заборгованість України як чинник впливу на економічну безпеку держави в умовах глобалізації

В статті здійснюється оцінка стану зовнішньої заборгованості України як детермінанти економічної її відповідно національної безпеки держави в сучасних умовах глобалізаційних перетворень, а також надаються пропозиції щодо вдосконалення діагностики боргової безпеки країни.

Проаналізовано динаміку державного боргу окремих європейських країн та України. Систематизовано наукові підходи до визначення економічної сутності поняття «державний борг». Виявлено, що зовнішня заборгованість країни в умовах глобалізації економіки є одним із суттєвих екзогенних чинників впливу на економічну безпеку держави. Визначено критерії побудови системи діагностики боргової безпеки країни та розкрито методичний інструментарій оцінки боргового навантаження та впливу державного боргу на соціально-економічне становище держави та її економічну безпеку. Як вважає автор, моніторинг боргової безпеки країни повинен здійснюватись за алгоритмом, який в разі перевищення критичних рівнів показників боргового навантаження автоматично вмикатиме специфічні захисні заходи, що забезпечать здійснення виваженої політики внутрішніх і зовнішніх запозичень.

Ключові слова: державний борг, валовий зовнішній борг, економічна безпека держави, управління державним боргом, глобалізація.

I.С. МИРОШНИЧЕНКО*(Кіровоградський національний технічний університет, г. Кіровоград, Україна)*

Внешняя задолженность Украины как фактор влияния на экономическую безопасность государства в условиях глобализации

В статье проводится оценка состояния внешней задолженности Украины как детерминанты экономической и соответственно национальной безопасности государства в условиях глобализационных преобразований, а также предоставляются предложения по совершенствованию диагностики долговой безопасности страны.

Проанализирована динамика государственного долга отдельных европейских стран и Украины. Систематизированы научные подходы к определению экономической сущности понятия «государственный долг». Выявлено, что внешняя задолженность страны в условиях глобализации экономики является одним из существенных экзогенных факторов влияния на экономическую безопасность государства. Определены критерии построения системы диагностики долговой безопасности страны и раскрыто методический инструментальный оценки долговой нагрузки и влияния государственного долга на социально-экономическое положение государства и его экономической безопасность. Как считает автор, мониторинг долговой безопасности страны должен осуществляться по алгоритму, который в случае превышения критических уровней показателей долговой нагрузки автоматически будет включать специфические защитные меры, которые обеспечат осуществление взвешенной политики внутренних и внешних заимствований.

Ключевые слова: государственный долг, валовой внешний долг, экономическая безопасность государства, управления государственным долгом, глобализация.

I.S. MIROSHNYCHENKO*(Kirovograd National Technical University, Kirovograd, Ukraine)*

Foreign Debt of Ukraine as a Factor Affecting Economic Security in the Age of Globalization

The article assesses the state of the external debt of Ukraine as a determinant of economic and national security in the current conditions of globalization changes, and makes suggestions for improving the diagnosis of the debt security.

Analyzed are the dynamics of public debt in some European countries and in Ukraine. Systematized are scientific approaches to determining the economic substance of the concept of "public debt". It has been found that the external debt of the country in economy globalization is one of the significant exogenous factors affecting the economic security of the state. Determined are the criteria of constructing a system of diagnosis of debt security, methodological tools assessing debt burden and the impact of public debt on the socio-economic situation of the country and its economic security. According to the author, the debt security monitoring should be carried out by the algorithm, which, in case critical levels of debt burden indicators are exceeded, would automatically switch on the specific protective measures that ensure a balanced policy of internal and external borrowing.

Keywords: public debt, total external debt, economic security of a state, public debt management, globalization.

Актуальність теми. Зовнішня заборгованість - невід'ємна детермінанта боргової безпеки, відповідно й економічної та національної безпеки держави, а також важливий аспект сучасних інтеграційних процесів. В умовах глобалізації рівень зовнішньої заборгованості став одним із домінуючих факторів розвитку національних економік та одним із основних чинників економічної безпеки країни. Зовнішні борги держави, з урахуванням їх позитивного і негативного впливу на економіку, набувають особливого значення для країн з передкризовим станом платіжного балансу та перманентно наближених до дефолту.

Проте особливе занепокоєння викликає зростання державного боргу розвинутих країн світу, що стає вкрай загрозливим не тільки для їх економік, але й для інших країн, зокрема для тих, що розвиваються. У підтвердження цієї думки можна послатися на К. Котареллі, директора фіскального департаменту МВФ, який наголошує, що рівень державного боргу розвинутих країн світу досяг такої позначки, яка є небаченою [24].

Україна не є винятком, адже спостерігається активне збільшення обсягів зовнішніх зобов'язань з одночасним збільшенням співвідношення державного боргу до ВВП. Про це свідчить вітчизняна статистика: валовий зовнішній борг України на кінець першого півріччя 2013 року становив 134,4 млрд. дол. США, відносно ВВП борг складав 75,7 %. У той час, як на кінець першого півріччя 2012 року валовий обсяг зовнішнього боргу України був на позначці 128,96 млрд. дол. США, що складало 74,1 % від ВВП [12, с. 90; 13, с. 82-84]. Тому, проблема пошуку раціональних методів управління зовнішньою заборгованістю є надзвичайно актуальною для нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування державного боргу, теорії зовнішньої заборгованості як елемента сучасної світової економіки, а також чинники боргової безпеки розглянуті в роботах багатьох вітчизняних та закордонних науковців, а саме: А.А. Балкіна, В. Андрушенка, Р. Барро, Ш. Бланкарта, Б. Болдирева, Ч. Виплоша, С. Глазьева, Д. Гросса, К. Дітцеля, Г. Джонсона, Я. Жаліло, Р. Кабрала, П. Кругмана, А. Лернера, В. Лісовенка, Д. Лук'яненка, Д. Мейєра, В. Мунтіяна, В. Новицького, І. Озерова, М. Орлова, Ю. Осіпова, Г. Пастернак-Таранушенка, К. Райнхарта, К. Рогоффа, Н. Рубіні,

Дж. Стігліца, М. Фрідмена, О. Ходачука, В. Шевчука, С. Юрія, В. Юрчишина та ін.

Отже, як бачимо, даний напрямок наукових досліджень безперечно є актуальним. Такі дослідники, як О.Д. Рожко, В.А. Музиченко [17], І.В. Фурман [21] та В.М. Калитчук [8] у своїх роботах розглядали структуру, стан зовнішнього боргу України, ризики зростання боргових зобов'язань та рівень боргової безпеки країни. Проблеми впливу державного боргу на фінансову безпеку України досліджували Ю.М. Барський, І.В. Олександренко, В.М. Бардас [1] та В.М. Федосов, Ю.П. Вигівська [20]. Вивченню питань забезпечення економічної та фінансової безпеки країни з позицій бухгалтерського обліку і звітності присвячені окремі праці В.М. Жука [6, 7].

За наявності великої кількості конструктивних думок, пропозицій, висновків і узагальнень визначена проблематика ще не має однозначного вирішення з урахуванням процесу міжнародного інтегрування України у світове господарство. Тому аналіз сучасного боргового стану держави потребує більш ретельного дослідження задля удосконалення основних складових та шляхів щодо попередження загроз для економічної безпеки України в контексті міжнародної інтеграції.

У зв'язку з цим, **метою статті** є оцінка стану зовнішньої заборгованості України як детермінанти боргової, економічної й відповідно національної безпеки держави в сучасних умовах глобалізаційних перетворень та надання пропозицій щодо вдосконалення сучасної діагностики вітчизняної боргової безпеки.

Для досягнення поставленої мети були визначені та розв'язані такі **завдання**:

- проаналізовано стан, рівень до ВВП та динаміку державного боргу європейських країн та валового зовнішнього боргу України;
- розглянуто підходи до трактування поняття «державний борг»;
- розкрито сутність і уточнено визначення поняття «зовнішня заборгованість країни»;
- проведено аналіз методик, що використовуються для оцінки боргового навантаження на економіку країни;
- запропоновано критерії вдосконалення сучасної діагностики боргової безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах значно зростають обсяги зовнішньої державної заборгованості майже всіх країн світу. Така тенденція

є наслідком стрімкого розвитку міжнародної фінансової системи, мета якої – реалізація стратегій соціально-економічного розвитку розвинутих держав світу та підтримка країн, що розвиваються у період економічного спаду.

Як відомо, найбільший державний борг мають США, він складає близько 17 трлн. дол. США, що є найвагомим запозиченням у світі [19]. Країни Єврозони не є винятком, зростання державного боргу майже всіх європейських країн у 2013 році порівняно з 2009 роком наочно представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка державного боргу окремих європейських країн за 2009-2013 рр.

(у % до ВВП)

№ з/п	Країна	Роки					Відхилення 2013 р. від 2009 р.
		2009	2010	2011	2012	2013	
1	Республіка Австрія	69,0	72,0	73,0	74,0	74,1	+ 5,1
2	Велика Британія	67,0	78,0	84,0	89,0	85,9	+ 18,9
3	Грецька Республіка	130,0	148,0	170,0	157,0	187,9	+ 57,9
4	Італійська Республіка	116,0	119,0	121,0	127,0	120,1	+ 4,1
5	Королівство Нідерландів	61	63	66	71	66,9	+ 5,9
6	Республіка Польща	32,0	33,1	36,0	36,1	56,5	+ 24,5
7	Португальська Республіка	84,8	83,2	85,9	102,3	114,9	+ 30,1
8	Фінляндська Республіка	44,0	49,0	49,0	54,0	51,0	+ 7,0
9	Французька Республіка	79,0	82,0	86,0	90,0	90,7	+ 11,7
10	Угорщина	80,0	82,0	82,0	80,0	75,6	- 4,4

Джерело: Складено автором за джерелами [4; 25].

Динаміка державної заборгованості європейських країн за останні п'ять років вказує на постійний ріст зовнішньої заборгованості як в абсолютних величинах (обсягах боргів), так і у відносних показниках (рівень боргових зобов'язань до ВВП). Найбільш масштабне зростання рівня державного боргу до ВВП у 2013 році порівняно з 2009 роком спостерігається в Греції (на 57,9 %). За даними International Monetary Found, державний борг Грецької Республіки становлять 187,9 % до ВВП [4]. Найкращі показники, а саме 51 % до ВВП у 2013 році, має Фінляндська Республіка. Зниження рівня державного боргу до ВВП на 4,4 % у 2013 році порівняно з 2009 роком показала Угорщина. Рівень державного боргу до ВВП в Угорщині у 2013 році

складає 75,6 %, цей показник подібний до аналогічного вітчизняного показника (76,6 % - табл. 2).

Однак слід зазначити, що вітчизняні методичні підходи до визначення запозичень держави та їх рівня до ВВП і міжнародні методики дещо різняться, тому за даними International Monetary Found рівень державного боргу України відносно ВВП у 2013 році склав 39 % [4]. Державний та гарантований державою борг України станом на 31.12.2013 року складає 73078207,00 тис. дол. США або 584114108,55 тис. грн. [5, с. 4]. Динаміку валового зовнішнього боргу України в абсолютних величинах та у процентах до ВВП за останні десять років наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка валового зовнішнього боргу України за 2004-2013 рр.

№ з/п	Термін статистичного спостереження	млрд. дол. США	у % до попереднього періоду	у % до ВВП
1	на 01.01.2004 р.	23,811	160,5	30,1
2	на 01.01.2005 р.	30,647	128,7	47,2
3	на 01.01.2006 р.	39,619	129,3	47,4
4	на 01.01.2007 р.	54,512	137,6	51,2
5	на 01.01.2008 р.	79,955	146,7	60,2
6	на 01.01.2009 р.	101,659	127,1	56,7
7	на 01.01.2010 р.	103,396	101,7	88,7
8	на 01.01.2011 р.	117,346	113,5	85,7
9	на 01.01.2012 р.	126,236	107,6	85,0
10	на 01.01.2013 р.	135,049	107,0	76,6

Джерело: Складено автором за джерелами: [11, с. 93; 14, с. 4; 16, с. 21].

Фінанси та оподаткування

Показники таблиці 2 вказують на найвищий за останні десять років рівень валового зовнішнього боргу України до ВВП, а саме 88,7 % на 01.01.2010 року та характеризують постійне зростання зовнішніх запозичень держави в абсолютному виразі з 23,811 млрд. дол. США на початок 2004 року до 135,049 млрд. дол. США на початок 2013 року. Така ситуація є досить загрозливою для економічної та національної безпеки України. До того ж, у Бюджетному кодексі України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, редакція від 01.01.2014 р., в статті 18, п. 2 зазначено, що «загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60 % річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України» [3]. При перевищенні шістдесятивідсоткового граничного рівня загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу Уряд країни повинен негайно вживати певні заходи для стабілізації боргової ситуації в державі.

Підґрунтям визначення загального обсягу заборгованості держави є всі зобов'язання держави по всіх боргових обов'язках і позиках країни, що мають бути сплачені. Зокрема зовнішня заборгованість є частиною загального обсягу заборгованості держави. При цьому слід враховувати, що в Бюджетному кодексі України, в статті 16, п. 2 окреслено, що «до державних зовнішніх запозичень відносяться кредити (позики) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних програм (проектів) залучені державою на підставі міжнародних договорів України» [3]. Отже, зовнішня заборгованість країни, як боргова категорія тісно пов'язана з запозиченнями держави, тому це поняття нерозривно формується та стосується терміну «державний борг». Тлумачення цієї категорії надає багато науковців (табл. 3), однак однозначного трактування ця дефініція ще не має.

Таблиця 3

Теоретичне роз'яснення дефініції «державний борг»

Нормативно-правовий документ; автор формулювання	Тлумачення терміну (поняття)	Джерело визначення дефініції
Бюджетний Кодекс України	загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення	Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI, редакція від 01.01.2014 р., стаття 2, п. 20
Т.А. Агапова, С.Ф. Серегін	загальний розмір заборгованості уряду власникам державних цінних паперів, що дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів (мінус бюджетні надлишки)	Макроекономіка: Учебник /под общей редакцией профессора, д.э.н. А.В. Сидоровича. – М.: МГУ им. М.В.Ломоносова, Изд-во «ДИС», 1997.– 416 с. [с. 361]
О.М. Азріліян	сума заборгованості по випущеним і непогашеним державним позикам (включаючи нараховані по ним відсотки)	Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с. [с. 155]
В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик	нагромаджена урядом сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів	Базилевич В.Д. Макроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К.: Знання, 2007. – 703 с. [с. 633]
Т.Г. Бондарук	сума заборгованості держави по випущених і непогашених державних внутрішніх позиках, а також сума фінансових зобов'язань держави по відношенню до зовнішніх кредиторів	Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Т.Г. Бондарук; Наук.-дослід. фінанс. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2001. – 19 с. [с. 6]
В.Я. Вавілов	результат взаємозв'язків виконавчих органів державної влади з фізичними і юридичними особами-виконавчими органами інших держав і міжнародними фінансовими організаціями в частині формування фонду запозичених ресурсів для задоволення державних потреб	Вавілов В.В. Государственный долг / В.В. Вавілов. – МФА: 1998. – 220 с. [с. 15]
З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук та ін.	загальна сума випущених, але непогашених державних позик з нарахованими відсотками, які мають бути виплачені до певної дати за певний строк	Ватаманюк З.І. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка : навч. посібник / [З.І. Ватаманюк, С.М. Панчишин, С.К. Ревенчук та ін.]. – К.: Альтернативи, 2005. – 608 с. [с. 383]
Т.П. Вахненко	заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав	Вахненко Т.П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи / Т.П. Вахненко // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 14–28. [с. 16]
В.В. Верхолаз	особливі кредитно-фінансові відносини, у яких держава виступає позичальником, а сума запозичених ресурсів становить величину державного боргу	Верхолаз В.В. Формирование современных механизмов управления государственным долгом : Автореф. дис. канд. екон. наук – М.: 2002. – 25 с. [с. 5]

О.Ю. Грачева	боргові зобов'язання держави перед фізичними та юридичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, включаючи зобов'язання за державними гарантіями, надані державою	Финансовое право: Учебник / О.Н. Горбунова, Е.Ю. Грачева и др.; Отв. ред. Е.Ю. Грачева, Г.П. Толстопятенко. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - 536 с. [с. 532]
Н.І. Дубницька	сукупні зобов'язання центрального уряду, місцевих органів влади, державних підприємств та організацій	Дубницька Н.І. Державний борг / Н.І. Дубницька // Перехідні економічні системи. - Львів, 2007. - Вип. 6. - С. 107-108. [с. 107]
Р.С. Дяків, В.М. Горбаль, І.В. Плеша, В.І. Соколовський, Л.П. Юхно та ін.	1. Тимчасова мобілізація державою додаткових коштів для покриття неплатоспроможності державного бюджету чи для інших витратних цілей за рахунок випуску облігацій державних позик, а також шляхом одержання позик, кредитів від внутрішніх або зарубіжних банків. 2. Загальна сума заборгованості держави внутрішнім і зовнішнім кредиторам, включаючи заборгованість держави з виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги населенню, а також несвоєчасне погашення позик, кредитів, процентів тощо	Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Романа Дяківа. - К.: Міжнародна економічна фундація, - 2002, - 704 с. [с. 154]
А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко	загальна сума заборгованості держави внаслідок непогашення позик та невиплати за ними процентів	Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. - К.: Знання, 2002. - 566 с. [с. 52]
Д.В. Зеркалов	загальна сума заборгованості держави по кредитним операціям; виступає як результат накопиченого бюджетного дефіциту	Зеркалов Д.В. Внешнеэкономическая деятельность: Энциклопедический словарь. - К.: Дакор, КНТ, Основа, 2008. - 544 с. [с. 50]
Л.М.Капасава, М.С.Лях	загальний розмір накопиченої заборгованості держави	Капасава Л.М. Фінансове право: Навч. пос. / Л.М. Капасава, М.С. Лях. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 248 с. [с. 128]
В.В. Козюк	загальна сума емітованих, але непогашених позик з нарахованими процентами, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань	Козюк В.В. Державний борг в умовах ринкової трансформації економіки України: монографія / В.В. Козюк. - Тернопіль: Карт-бланш, 2002. - 238 с. [с. 11]
В.П. Кудряшов	сукупність зобов'язань держави за платежами, які належить виконати на підставі одержаних або гарантованих активів	Кудряшов В.П. Курс фінансів: навч. посіб. / В.П. Кудряшов - К.: Знання, 2008. - 431 с. [с. 293]
М.П. Кучерявенко	заборгованість держави в процесі формування і використання додаткових грошових ресурсів держави за рахунок тимчасово вільних грошових коштів юридичних і фізичних осіб, іноземних держав	Кучерявенко М. До питання про систему фінансового права / М. Кучерявенко // Право України. - 2007. - № 4. - С. 33-36. [с. 34]
Р. Макконелл, С. Брю	суспільний актив, що складається з фінансових активів усіх суб'єктів ринку	Макконелл Р. Макроекономіка: пер з англ. / Р. Макконелл, С. Брю. - Львів: просвіта, 1997. - 671с. [с. 457]
С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій	загальна сума заборгованості держави внутрішнім і зовнішнім кредиторам внаслідок непогашення боргових зобов'язань та невиплати за ними відсотків, а також сума накопичених за попередні роки дефіцитів державного бюджету	Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.1 / За ред. С.В. Мочерного. - Львів: Світ, 2005. - 616 с. [с. 61]
В.М. Опарін	сума заборгованості держави своїм кредиторам	Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібн. / В.М. Опарін. - 2-ге вид., доповн. і перероб. - К.: КНЕУ, 2004. - 157с. [с.24]
О.П. Орлюк	загальний розмір накопиченої заборгованості уряду власних цінних паперів, який дорівнює сумі минулих бюджетних дефіцитів за вирахуванням бюджетних надлишків	Орлюк О.П. Фінансове право / О.П. Орлюк. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 527 с. [с. 24]
А.В. Панчук	сума накопичених зобов'язань держави, враховуючи відсотки за користування позиченими коштами	Панчук А.В. Державний кредит: конспект лекцій / А.В. Панчук. - К.: Київ. держ. торг.-економ. ун-т., 1995. - 20 с. [с. 20]
О.Р. Романенко	сума заборгованості за всіма борговими зобов'язаннями держави, відсотки за нею і невиконані фінансові зобов'язання держави перед суб'єктами економіки	Романенко О.Р. Фінанси: Навчально-методичний посібник / О.Р. Романенко, С.Я. Огородник, М.С. Зязюк [та ін.]. - К.: КНЕУ, 2003. - 387 с. [с. 243]

Ю.М. Руденко	сума заборгованості з випущених і непогашених державних позик центрального чи місцевого уряду й автономних урядових установ	Руденко Ю.М. Вплив державного боргу на економічний розвиток України / Ю.М. Руденко // Формування ринкової економіки. – 2007. – № 8. – С. 162–171. [с.168]
П.А. Самуельсон	загальна сума боргових зобов'язань уряду у формі облігацій і короткострокових позик	Самуельсон П.А. Економіка. Навчальний посібник : пер. с англ. – 15-е вид. / за ред. Л.С. Тарасович, А.И. Леуссокого. – М. : Бином: КноРус, 1997. – 799 с. [с.372]
О.Д. Хайхадаєва	результат кредитних відносин, що виникають у зв'язку із трансформацією капіталу з національного приватного сектора або з-за кордону в державний бюджет на підставі принципів запозичення	Хайхадаєва О.Д. Государственный долг Российской Федерации: теоретические и исторические аспекты / О.Д. Хайхадаева. – СПб.: СПбГУЭФ, 2000. – 121 с. [с. 45]
В.М. Федосов, С.Я. Огородник, В.Н. Сугорміна	сума заборгованості за випущеними й непогашеними внутрішніми позиками, а також сума фінансових зобов'язань країни щодо іноземних інвесторів на певну дату	Государственные финансы: учеб.пособие / [В.М. Федосов, Л.Д. Буряк, Д.Д. Бутаков и др.]; под ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника, В.Н. Сугорминой. – К.: Лыбидь, 1991. – 276 с. [с. 226]

Джерело: Систематизовано автором.

Наведені в таблиці 3 визначення категорії «державний борг» можна згрупувати за чотирма основними підходами до трактування цього поняття:

- загальний розмір чи сума заборгованості держави, враховуючи відсотки за користування позиченими коштами;
- особливі кредитно-фінансові відносини, у яких держава виступає позичальником;
- сума запозичень для фінансування дефіцитів державних бюджетів;
- сума заборгованості по випущеним і непогашеним державним позикам.

На основі опрацювання таблиці 3 та узагальнення поглядів вчених, вважаємо, що зовнішня заборгованість країни – це сума боргових зобов'язань держави перед іноземними кредиторами (державними та (чи) приватними), включаючи зобов'язання за державними гарантіями, з урахуванням відсотків за користування позичками, що підлягають сплаті у встановлені строки, згідно з принципами кредитування.

Крім того, зовнішня заборгованість країни в сучасних умовах глобалізаційних перетворень є одним із важливіших екзогенних чинників впливу на економічну безпеку держави. На підтримку цієї думки, можна послатися на ряд нормативно-правових актів України. Так, зокрема, згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277, «боргова безпека – це відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі» (розділ II, п. 5) [9].

Показники боргової безпеки як абсолютні, так і відносні є найкращим методичним інструментарієм, який об'єктивно визначає боргове навантаження та

вплив державного боргу на соціально-економічне становище держави та її економічну безпеку. У Методичних рекомендаціях [9] подано перелік індикаторів та джерел вхідної інформації за складовими економічної безпеки, а саме: в розділі 9 «Фінансова безпека» у п. 9.3 «Боргова безпека» наведені такі показники:

- відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП;
- відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП;
- середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (далі - ОВДП) на первинному ринку;
- індекс ЕМВІ (*Emerging Markets Bond Index*) + Україна;
- відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу тощо.

Крім цього, слід звернути увагу на методики оцінки боргової безпеки, які прийнято використовувати в діяльності міжнародних фінансово-кредитних установ. Зокрема, це Модель Міжнародного валютного фонду [22, с. 174] та Мінімальна стандартна модель Світового банку [23, с. 219], які оцінюють боргову безпеку держави. Щоправда в них не передбачені критерії ефективності розміщення позик, що багатьма вченими як зарубіжними, так і вітчизняними, вважається певним недоліком, бо така ситуація призводить до певних прорахунків.

У зв'язку з цим, науковцями пропонується вдосконалення моделей оцінки боргової безпеки та їх доповнення певними показниками. Зокрема, методика А.М. Мних [10] передбачає інтегральну оцінку боргового навантаження, яка визначається за допомогою багатовимірної середньої. Згідно методики Т.П. Богдан, оцінка боргової безпеки проводиться за функцією з 11 критеріїв, які характеризують рівень ризикованості за відповідним параметром або масштаб загроз боргової безпеки за обраним вектором [2, с. 13]. Слід зазначити, що на даний час не прийнято єдиної оптимально

адаптованої методики, яка б враховувала набутий теоретичний досвід і складне практичне використання. Як правило, значна частина моделей має занадто великий діапазон показників, які до того ж важко співставляти чи досить складно розраховувати.

На наш погляд, побудова сучасної діагностики боргової безпеки країни повинна відповідати таким критеріям:

- розрахунок рівня боргової безпеки має базуватись на принципах: інформаційної прозорості й придатності, простоти розрахунків, зниження рівня боргового ризику та його мінімізації як у короткостроковому, так і довгостроковому періоді, нормування критичних рівнів показників боргового навантаження тощо;

- оцінку рівня боргової вразливості країни доцільно здійснювати за інтегральними систематизованими загальноприйнятими показниками, які дозволять проводити аналіз динаміки державного боргу та виявляти характер його взаємозв'язку із показниками економічного та соціального розвитку в різних країнах світу. Таким чином буде забезпечена відсутність дублювання показників (індикаторів) та їх співставність у різних часових діапазонах (динаміка за декілька років) та країнах;

- моніторинг боргової безпеки країни доцільно формувати за таким алгоритмом, який в разі перевищення критичних рівнів показників боргового навантаження автоматично вмикає специфічні захисні заходи, які миттєво обмежать можливість уряду збільшувати обсяги державного боргу. Така автоматична захисна система передбачає недопущення виникнення кризових економічних ситуацій в державі, а саме ризику виникнення кризи державної заборгованості та дефолту;

- оптимальне управління державним боргом, зокрема виважене залучення та розміщення боргових коштів, а також надання державних гарантій за кредитами, в сучасних складних кризових умовах, повинно стати виключно джерелом подальшого розвитку економіки. Крім того, обслуговування та погашення зовнішнього боргу потребує невідкладного й дієвого вдосконалення механізму реструктуризації зовнішнього державного боргу України, що дозволить зменшити борговий тягар. При чому нові запозичення для цієї мети повинні завжди знаходитися у площині категоричної заборони.

Проблема критичного збільшення обсягу державного боргу України потребує нагального вирішення, оскільки є реальна загроза економічній безпеці держави. Істотним джерелом такого несприятливого та загрозового стану економіки були масштабні запозичення при відсутності економічного зростання, крім того це пов'язано з трансформаційними процесами міжнародного інтегрування України у європейське та світове господарство, що ускладнилося сучасною політичною й економічною нестабільністю.

З метою подолання боргових проблем урядом України здійснено певні заходи, що спрямовані на удосконалення вітчизняної нормативно-правової бази з питань управління державним боргом та контролю за ризиками, пов'язаними з його управлінням. Так, зокрема, серед нормативно-правових актів України щодо управління державним боргом слід виділити такі документи: Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2013-2015 роки, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 320 [18] та Програму управління державним боргом на 2014 рік, затверджену наказом Міністерства фінансів України від 14 лютого 2014 року № 62 [15], основна ціль яких полягає у задоволенні потреб держави у позикових ресурсах та утриманні обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

Зростання обсягів зовнішньої державної заборгованості, в сучасних умовах глобалізаційних перетворень, майже всіх країн світу з кожним роком набуває все більшої гостроти та актуальності. Це пов'язано з тим, що зовнішні борги країни є одним із важливіших чинників впливу на економічну безпеку держави. Сучасна Україна не є винятком, адже спостерігається активне збільшення обсягів зовнішніх зобов'язань з одночасним збільшенням співвідношення державного боргу до ВВП.

Вважаємо, що напрями вдосконалення діагностики вітчизняної боргової безпеки мають передбачати проведення моніторингу боргової безпеки країни, що сформований за алгоритмом, який в разі перевищення критичних рівнів показників боргового навантаження автоматично вмикає специфічні захисні заходи, що миттєво обмежать можливість уряду збільшувати обсяги державного боргу в країні та забезпечувати здійснення виваженої політики внутрішніх і зовнішніх запозичень.

4 Список використаних джерел

1. Барський Ю.М. Державний борг та фінансова безпека держави / Ю.М. Барський, І.В. Олександренко, В.М. Бардась // Економічні науки: зб. наук. пр. / Луц. нац. техн. ун-т; [редкол.: З.В. Герасимчук (відп. ред.) та ін.]. - Луцьк: ЛНТУ, 2004 - Вип. 5 (20), Ч. 1. - 2008. - 366 с. - С. 13-21.
2. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності / Т. Богдан / Вісник НБУ. - К.: Національний банк України. Квітень 2012. - № 4 (194).
3. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/page2>.
4. Державний борг України та країн світу 2011-2013 роки (складові, географія, динаміка) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/derzhavniy-borg-ukrayini-ta-krayin-svitu-2011-2013-roki-skladovi-geografiya-dinamika>.

5. Державний та гарантований державою борг України за станом на 31.12.2013. Статистичні матеріали по стану державного боргу Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=365898.

6. Жук В.М. Облікові технології у забезпеченні інвестиційної привабливості та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, О.С. Вдовенко // Облік і фінанси. - 2013. - № 4 (62). - С.32-38.

7. Жук В.М. Наукове обґрунтування формування стратегічних запасів зерна: перспективи України в умовах глобалізації: [Наукова доповідь] / В.М. Жук // Облік і фінанси АПК. - 2012. - № 2. - С. 3-13.

8. Калитчук В.М. Суть та принципи управління ризиками, пов'язаними з державним боргом / В.М. Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/debtrm/golovna/17>.

9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.

10. Мних А.М. Механізм оцінки боргового тягаря в Україні як спосіб підвищення ефективності державних запозичень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Efp/2010_1/Mnyh.pdf.

11. Платіжний баланс і зовнішній борг України 2012 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – К.: Національний банк України, 2013. – 122 с.

12. Платіжний баланс і зовнішній борг України 2012 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=85087.

13. Платіжний баланс і зовнішній борг України II квартал 2012 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=85087.

14. Платіжний баланс України за 2003 рік. Щоквартальне аналітично-статистичне видання

Національного банку України. – К.: Платіжний баланс України, 2004. – 86 с.

15. Програма управління державним боргом на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=289710.

16. Річний звіт Національного банку України за 2012 рік. – К.: Національний банк України, 2013. – 192 с.

17. Рожко О.Д. Боргова безпека України в контексті світової фінансової кризи / О.Д. Рожко, В.А. Музиченко / Ефективна економіка. Електронне наукове фахове видання. – 2013. - № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1898>.

18. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2013 - 2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?cat_id=289710.

19. Скільки заборгували США порівняно з іншими. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2013/10/131017global_debt_vj_vc.shtml.

20. Федосов В.М. Вплив державного боргу на фінансову безпеку України / В.М. Федосов, Ю.П. Вигівська // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. - № 1. – С. 408-412.

21. Фурман І.В. Стан зовнішньої заборгованості України перед міжнародними кредиторами: оцінка та напрями врегулювання / І.В. Фурман / Фінансовий простір. Електронне наукове фахове видання – міжнародний науково-практичний журнал. <http://fp.cibs.ck.ua>. – 2013. - № 2 (10). – С. 66-73.

22. External debt statistics: guide for compilers and users / International Monetary Fund. –Washington: International Monetary Fund, 2003. – 309 p.

23. Global Development Finance. Volume 1: Analysis and summary tables. –Washington. 1997. – 437 p.

24. Moving Public Debt onto a Sustainable Path [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2010/POL090110A.htm>.

25. Statistical Annex of Alert Mechanism Report 2014 (prepared in accordance with Articles 3 and 4 of Regulation (EU) No 1176/2011 on the prevention and correction of macroeconomic imbalances). – The European Commission's Directorate-General for Economic and Financial Affairs & Eurostat. – 168 p.